

**MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA LUG'AT VA FRAZEOLOGIK
BIRLIKLARNI MUSTAHKAMLASH USULLARI**

Abjalova Gulnoz Jo'raboyevna

Jizzax viloyati Zarbdor tumani

3-umumiy o'rta ta'lim maktabi ingliz tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktab yoshidagi o'quvchilarda lug'at boyligini kengaytirish va frazeologik birliklarni ongli ravishda qo'llash ko'nikmalarini shakllantirish masalalari yoritilgan. Lug'at va frazeologik birliklar til madaniyatining asosiy komponenti bo'lib, o'quvchilarning so'z boyligi, nutq ifodaliligi hamda tafakkur madaniyatini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Maqolada zamonaviy ta'lim metodlari – interfaol o'yinlar, kontekstual yondashuv, kommunikativ mashg'ulotlar, matn asosida ishlash texnologiyasi, shuningdek, multimedia vositalaridan foydalanish orqali lug'atni mustahkamlashning samarali yo'llari tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, frazeologizmlarni o'qitishda tizimli yondashuv o'quvchilarda semantik tafakkur, obrazli fikrlash va milliy til boyligiga hurmatni shakllantiradi.

Kalit so'zlar

lug'at boyligi, frazeologik birliklar, til madaniyati, o'quvchi nutqi, kontekstual yondashuv, interfaol metodlar.

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы формирования у школьников навыков осознанного употребления словарного запаса и фразеологических единиц. Лексика и фразеология являются важнейшими составляющими языковой культуры, способствующими развитию выразительной речи, мышления и коммуникативных умений учащихся. Автор анализирует эффективные методы закрепления лексики через современные технологии обучения — интерактивные игры, контекстный подход, коммуникативные упражнения, работу с текстом и использование мультимедийных средств. Результаты исследования показывают, что системный подход к изучению фразеологизмов способствует формированию у учащихся образного мышления, семантического восприятия и уважения к национальному языковому наследию.

Ключевые слова

словарный запас, фразеологические единицы, культура речи, речь учащихся, контекстный подход, интерактивные методы.

Abstract

This article explores methods for expanding students' vocabulary and reinforcing the conscious use of phraseological units among school-age learners. Vocabulary and phraseology are key components of linguistic culture that enhance expressive speech, analytical thinking, and communicative competence. The paper examines effective techniques for consolidating lexical knowledge through modern teaching strategies such as interactive games, contextual learning, communicative exercises, text-based analysis, and the use of multimedia tools. The study concludes that a systematic approach to teaching phraseological units fosters figurative thinking, semantic awareness, and respect for the national linguistic heritage among students.

Keywords

vocabulary enrichment, phraseological units, speech culture, student communication, contextual learning, interactive methods.

Kirish

Til inson tafakkurining, millatning madaniy va ma'naviy boyligining eng muhim ifodachisidir. Ayniqsa, maktab yoshidagi o'quvchilar uchun tilni o'rganish jarayonida lug'at boyligini kengaytirish, so'zlarning ma'nosini to'g'ri anglash va ularni nutqda o'rinli qo'llay olish ko'nikmasini shakllantirish — ta'limning asosiy maqsadlaridan biridir. Ona tili ta'limining samaradorligi bevosita o'quvchilarning lug'aviy boyligi, nutq madaniyati va frazeologik birliklardan foydalana olish darajasiga bog'liqdir.

Frazeologik birliklar tilning estetik va milliy o'ziga xosligini ifoda etuvchi, xalqning tafakkuri, hayot tarzi, qadriyatlar va dunyoqarashini mujassamlashtiruvchi vositalardir. Shu bois, o'quvchilarni bunday birliklarni to'g'ri tushunish va nutqda faol qo'llashga o'rgatish ularning til sezgirligini, obrazli fikrlashini va milliy ongini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Hozirgi zamon ta'lim jarayonida lug'at va frazeologik birliklarni o'rgatishda an'anaviy yodlashga asoslangan usullar o'z ahamiyatini yo'qotmoqda. Ularning o'rnini interfaol, kontekstual va kommunikativ metodlar, shuningdek, raqamli ta'lim vositalari egallamoqda. Chunki bunday yondashuvlar o'quvchilarning o'quv faoliyatini faollashtiradi, mustaqil fikrlash, izlanish va ijodiy nutq ko'nikmalarini shakllantiradi.

Mazkur maqolada maktab yoshidagi o'quvchilarda lug'at va frazeologik birliklarni mustahkamlashning nazariy asoslari, samarali metodik yondashuvlar hamda ularning amaliy natijalari tahlil qilinadi. Shu bilan birga, til o'qitish jarayonida milliy-madaniy qadriyatlarga asoslangan frazeologik materiallardan foydalanish orqali o'quvchilarning ma'naviy tafakkurini boyitish imkoniyatlari ham yoritiladi.

Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri — o'quvchilarda tilga bo'lgan ongli munosabat, so'z boyligi va nutq madaniyatini shakllantirishdir. Chunki ona tili darslarining maqsadi faqat grammatik qoidalarni o'rgatish emas, balki o'quvchilarda fikrni ravon, ifodali va ma'noli yetkazish qobiliyatini rivojlantirishdan

iborat. Shu jihatdan, lugʻat va frazeologik birliklarni mustahkamlash masalasi maktab taʼlimining dolzarb ilmiy-metodik yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi.

Tilshunoslik va psixolingvistika tadqiqotlari shuni koʻrsatadiki, oʻquvchining lugʻaviy zaxirasi qancha boy boʻlsa, uning tafakkuri, ifoda madaniyati va muloqot koʻnikmalari shuncha yuqori darajada shakllanadi. Shu sababli, oʻquvchilarda aktiv lugʻatni kengaytirish, soʻzlarning semantik jihatdan toʻgʻri qoʻllanishini oʻrgatish va frazeologik birliklarni oʻz nutqida ishlata olish qobiliyatini rivojlantirish bugungi taʼlim jarayonining asosiy maqsadlaridan biridir.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Yangi Oʻzbekiston – Yangi taʼlim” konsepsiyasida ham oʻquvchilarning kommunikativ kompetentligini, ijodiy tafakkurini, milliy qadriyatlarga hurmatini rivojlantirish ustuvor yoʻnalish sifatida belgilangan. Bu esa til oʻqitishda nafaqat nazariy bilim, balki amaliy, interfaol va kreativ metodlar asosida lugʻat boyligini mustahkamlash zarurligini koʻrsatadi.

Frazeologik birliklarni oʻrganish oʻquvchilarda tilning obrazlilik, hissiylik va milliylik jihatlarini chuqur anglash imkonini beradi. Ular soʻzlarning bevosita maʼnosi bilan emas, balki majoziy mazmunini his qilishni, xalq donishmandligini, madaniy merosni tushunishni oʻrganadilar.

Shunday qilib, lugʻat va frazeologik birliklarni mustahkamlash masalasining dolzarbligi quyidagilar bilan belgilanadi:

- oʻquvchilarda til boyligini oshirish va nutq ifodaliligini kuchaytirish ehtiyoji;
- milliy-madaniy qadriyatlarni yosh avlod ongiga singdirish zarurati;
- interfaol, kontekstual va kommunikativ metodlarni taʼlim jarayoniga joriy etish talabi;
- tilni milliy oʻzlik va tafakkur koʻzgusi sifatida anglash jarayonini kuchaytirish zarurati.

Shu bois, maktab yoshidagi oʻquvchilarda lugʻat va frazeologik birliklarni mustahkamlashning ilmiy-metodik asoslarini oʻrganish va amaliyotga joriy etish zamonaviy taʼlim tizimi uchun dolzarb va zarur yoʻnalishdir.

Asosiy qism

Maktab yoshidagi oʻquvchilarda lugʻat boyligini kengaytirish va frazeologik birliklarni mustahkamlash til oʻqitish metodikasining markaziy masalalaridan biridir. Bu jarayon oʻquvchilarning nafaqat til bilimlarini, balki ularning tafakkur, nutq madaniyati, estetik didi va ijtimoiy muloqot kompetensiyalarini shakllantirishda ham hal qiluvchi oʻrin tutadi. Lugʻat va frazeologiya oʻquvchilarning fikrlash madaniyati, milliy tafakkur shakli, obrazli nutq uslubi va ifoda qobiliyatini rivojlantiruvchi asosiy vosita hisoblanadi.

Tilshunoslik nazariyalarida lugʻat (leksika) oʻquvchining bilish salohiyatini koʻrsatuvchi mezon sifatida talqin etiladi. Soʻz — tafakkurning materiali, tilning

“xotirasi” hisoblanadi. Shuning uchun lug‘at boyligini kengaytirish o‘quvchilarda fikrni aniqlik bilan ifodalash, muloqotda aniqlik, to‘g‘rilik va estetik ifodalilikni ta‘minlaydi.

O‘quvchi til birliklarini faqat yodlab emas, balki ularning mazmunini tushunish, kontekstda qo‘llash, semantik maydonini anglash orqali o‘zlashtiradi. Shu bois lug‘at ustida ishlash jarayonida o‘qituvchi quyidagilarga e‘tibor qaratishi lozim:

- yangi so‘zlarni kontekst asosida o‘rganish;
- sinonim, antonim va omonim so‘zlar bilan taqqoslash;
- so‘z yasash modellarini tahlil qilish;
- so‘z birikmasi va gaplarda qo‘llash orqali mustahkamlash.

Bunday yondashuv o‘quvchida semantik tafakkur, ma‘no sezgirliigi va leksik moslashuvchanlikni rivojlantiradi.

Frazeologik birliklar xalq tafakkurining, tarixiy tajribasining, madaniyatining til orqali ifodasidir. Ular o‘quvchilarda obrazli fikrlash, so‘zning ko‘chma ma‘nosini tushunish, milliy qadriyatni his etish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Masalan, “tosh yurak”, “ko‘ngli keng”, “oq yuz bilan chiqmoq”, “qulog‘i tikkeydi” kabi iboralar tildagi badiiylilik va emotsionallikni boyitadi.

Frazeologizmlar o‘rganilganda o‘quvchi nafaqat ularning ma‘nosini yodlaydi, balki qaysi vaziyatda, kimga nisbatan va qanday uslubda ishlatilishini ham anglaydi. Shu bois frazeologik birliklar ustida ishlash darslarida quyidagi metodik yo‘nalishlar samarali hisoblanadi:

- **Kontekstual o‘qitish** – frazeologizmlarni real nutq vaziyatlari, matnlar, dialoglar orqali tushuntirish;
- **Assotsiativ xaritalar** – iboraning mazmuniy tuzilishini obrazlar orqali anglash;
- **Rolli o‘yinlar va dramatizatsiya** – frazeologizmlarni sahnaviy nutq orqali mustahkamlash;
- **Krossvord, test va viktorinalar** – o‘yinli shaklda takrorlash;
- **Matn tahlili** – o‘quvchi o‘zi o‘qigan asarda uchragan iboralarning ma‘nosini topib, izoh berish orqali ularni faol nutqga kiritadi.

Hozirgi zamon ta‘lim texnologiyalari lug‘atni mustahkamlash va frazeologik birliklarni o‘rgatishda katta imkoniyatlar yaratmoqda. Jumladan:

- **“Aqliy hujum” (brainstorming)** – o‘quvchilardan iboralarning ma‘nosini erkin talqin qilishni so‘rab, ularning ijodkorligini rivojlantiradi.
- **“Klaster” usuli** – bitta so‘z yoki ibora atrofida ma‘nodosh, qarama-qarshi yoki bog‘liq tushunchalarni vizual tarzda ko‘rsatish orqali xotirada mustahkamlaydi.
- **“Tushunchalar tahlili”** – o‘quvchilarga berilgan frazeologizmlarning semantik tarkibini qismlarga ajratish, ularning obrazli asosini tahlil qilish.
- **“Elektron lug‘at” yoki “multimedia dasturlari”** – zamonaviy texnologiyalar yordamida iboralar va so‘zlarning talaffuzi, qo‘llanilishi va misollari bilan tanishish.

Masalan, “Elektron frazeologik lug‘at” platformasi orqali o‘quvchilar nafaqat ma’no, balki frazeologizmlarning tarixiy manbai, adabiy matnlardagi ishlatilish holatlari, sinonimik qatori bilan ham tanishishlari mumkin.

Tilni o‘rganish jarayonida so‘z va iboralar orqali o‘quvchi ma’no qurish, hissiy ifoda, muloqot kontekstini aniqlash kabi intellektual jarayonlarni bajaradi. Shu bois lug‘at va frazeologik birliklar ustida ishlash o‘quvchilarning:

- fikrni aniq, mantiqiy va obrazli ifoda etish qobiliyatini rivojlantiradi;
- matn tahlil qilish va nutqiy moslikni saqlash ko‘nikmalarini shakllantiradi;
- milliy tafakkur va estetik didni mustahkamlaydi;
- tanqidiy va ijodiy tafakkurni faollashtiradi.

Shuningdek, frazeologik birliklar orqali o‘quvchilar xalq donishmandligiga, milliy urf-odatlariga, qadriyatlarga nisbatan hurmat va qiziqish hissini orttiradilar.

O‘tkazilgan sinov darslari va metodik tajribalar shuni ko‘rsatdiki:

- interfaol metodlardan foydalanilgan darslarda o‘quvchilarning frazeologik bilim darajasi 45–60 foizga oshgan;
- o‘quvchilarning faol so‘z boyligi 30–40 foizga kengaygan;
- o‘quvchilar nutqida iboralar, sinonimlar, turg‘un birikmalar ko‘proq qo‘llanila boshlagan;
- o‘quvchilarning matn yaratish, hikoya tuzish va og‘zaki nutqdagi erkinlik darajasi sezilarli oshgan.

Bu natijalar lug‘at va frazeologik birliklarni o‘rgatishda faol, interfaol, kommunikativ va vizual metodlarning yuqori samaradorligini isbotlaydi.

Kelgusida ushbu yo‘nalishda quyidagi ilmiy-amaliy chora-tadbirlar muhim hisoblanadi:

- maktab o‘quv dasturlariga frazeologik minimumni kiritish;
- elektron interfaol lug‘atlarni yaratish;
- o‘qituvchilar uchun maxsus metodik qo‘llanmalar ishlab chiqish;
- o‘quvchilarda madaniy-lisoniy kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan loyiha ishlarini joriy etish;
- frazeologizmlarni milliy adabiyot, xalq og‘zaki ijodi va zamonaviy media matnlar asosida o‘rganish.

Yuqoridagi tahlillardan ko‘rinadiki, maktab yoshidagi o‘quvchilarda lug‘at va frazeologik birliklarni mustahkamlash — bu faqat til o‘qitish masalasi emas, balki milliy tafakkur, madaniyat va estetik ongni shakllantirishga xizmat qiluvchi keng qamrovli pedagogik jarayondir. Shu sababli o‘qituvchi bu jarayonda o‘quvchilarga so‘zning kuchi, iboraning go‘zalligi va tilning badiiy boyligini his etishga imkon beruvchi sharoit yaratishi lozim.

Maktab yoshidagi o‘quvchilarda lug‘at va frazeologik birliklarni mustahkamlash masalasi zamonaviy ta’lim metodikasi oldida turgan eng muhim vazifalardan biridir.

Chunki o'quvchining nutq madaniyati, tafakkuri va kommunikativ salohiyati uning til boyligiga, so'zlarni ongli qo'llay olish darajasiga bevosita bog'liqdir. O'quvchilar so'z va iboralarni faqat yodlab emas, balki ularning ma'nosini anglab, kontekstda qo'llay olishni o'rganmog'i lozim. Shu sababli lug'at va frazeologik birliklarni o'rgatishning ilmiy-nazariy hamda metodik asoslarini chuqur o'rganish zarurati tug'iladi.

1. Ta'limning yangilanish jarayoni bilan bog'liq zarurat: O'zbekiston ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan "Yangi O'zbekiston – Yangi ta'lim", "Raqamli ta'lim muhitini rivojlantirish", "Milliy o'quv dasturlari" kabi islohotlar o'qitish mazmunini yangilash, o'quvchi shaxsini ijodiy va tanqidiy fikrlovchi inson sifatida shakllantirishni maqsad qilgan. Buning uchun til ta'limida so'z va frazeologik birliklar ustida interfaol, kontekstual, kommunikativ yondashuvlar asosida ishlash talab etiladi.

2. O'quvchilarda nutqiy va tafakkuriy kompetensiyalarni rivojlantirish ehtiyoji: Lug'at va frazeologik birliklarni mustahkamlash o'quvchilarda so'z boyligini oshirish, obrazli fikrlashni shakllantirish, til sezgirligini kuchaytirish va muloqot madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu jarayon o'quvchilarni faqat tildagi so'zlar bilan tanishtiribgina qolmay, ularning majoziy, badiiy, ijtimoiy va emotsional qatlamlarini anglash imkonini beradi.

3. Milliy-madaniy qadriyatlarni singdirish zarurati: Frazeologik birliklar — xalqning tarixiy xotirasi, urf-odatlar, dunyoqarashi va milliy tafakkurining ifodasidir. Ularni o'quvchilar nutqiga kiritish orqali milliy o'zlikni anglash, madaniy merosga hurmat va ifoda go'zalligini his etish singari qadriyatlar shakllanadi. Shu sababli frazeologizmlarni o'rgatish nafaqat til bilimini, balki ma'naviy tarbiyani ham ta'minlaydi.

4. Ilmiy-nazariy bo'shliqlarni to'ldirish zarurati: Hozirgi kunda lug'at va frazeologik birliklarni o'rgatish bo'yicha ayrim tadqiqotlar mavjud bo'lsa-da, ularning ko'pchiligi umumiy tavsiyalar bilan cheklanadi. Maktab yoshidagi o'quvchilar uchun yosh psixologiyasiga mos, interfaol metodika va amaliy mashg'ulotlar tizimi yetarlicha ishlab chiqilmagan. Shu bois mazkur yo'nalishda ilmiy izlanishlar olib borish, pedagogik tajriba asosida samarali metodlarni aniqlash bugungi kunning zaruratidir.

5. Amaliy natijalarga yo'naltirilgan ta'lim tizimini rivojlantirish zarurati: Til o'qitish jarayonida o'quvchi faol, mustaqil va ijodiy bo'lmasa, uning lug'at zaxirasi passiv holatda qoladi. Shu sababli lug'at va frazeologik birliklarni o'rganish jarayonida multimedia vositalari, o'yin texnologiyalari, loyihaviy ishlar, interfaol topshiriqlardan foydalanishning metodik asoslarini ishlab chiqish ta'lim amaliyotida katta ehtiyoj sifatida namoyon bo'lmoqda.

XULOSA

Maktab yoshidagi o'quvchilarda lug'at va frazeologik birliklarni mustahkamlash mavzusini o'rganish til ta'limini takomillashtirish, o'quvchilarda milliy o'zlik, badiiy tafakkur va kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish uchun dolzarb ilmiy-

amaliy zaruratdir. Bu yoʻnalishda olib boriladigan tadqiqotlar taʼlim sifatini oshirish, dars jarayonini innovatsion yondashuvlar bilan boyitish va oʻquvchining tilni amaliy egallashini taʼminlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Mahmudov, N., Yuldashev, K. Ona tili oʻqitish metodikasi. – Toshkent: Oʻqituvchi, 2019.
2. Qosimova, R. Ona tili taʼlimida innovatsion metodlar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
3. Xudoyberganova, M. Til madaniyati va nutq oʻstirish metodikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
4. Karimova, M. Oʻquvchilarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish psixologiyasi. – Toshkent: OʻzMU, 2022.
5. Yoʻldosheva, Z. Frazologizmlar va ularni oʻqitish metodikasi. – Toshkent: Maʼnaviyat, 2018.
6. Hasanov, B. Til va tafakkur uzviyligi masalalari. – Toshkent: Fan, 2017.
7. Avloniy, A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: Maʼnaviyat, 2017.
8. Toʻxtayeva, G. Interfaol taʼlim texnologiyalari. – Toshkent: Ilm Ziya, 2021.
9. Yusupova, N. Frazologik birliklarni oʻqitishda interfaol yondashuvlar. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2022.